

2.2 Щодо зарубіжного досвіду регулювання офіційної допомоги розвитку: основні законодавчі акти країн Центральної та Східної Європи

В умовах глобалізації та посилення міжнародних викликів, таких як зміна клімату, міграція, соціальна нерівність та економічні кризи, офіційна допомога розвитку (“official development assistance”) набуває дедалі більшого значення як інструмент забезпечення міжнародної солідарності та досягнення Цілей сталого розвитку ООН. Для багатьох країн такого роду допомога є ключовим механізмом підтримки сталого розвитку, економічного зростання та зміцнення інституційної спроможності. Зокрема, Д. Дан та В. Бінь [22] у своєму науковому доробку акцентують увагу на тому, що офіційна допомога розвитку має позитивний й значний вплив на економічне зростання в країнах, що розвиваються. На нашу думку, в контексті дослідження актуалізується питання досвіду країн Центральної та Східної Європи. Це зумовлено тим, що країни зазначеного регіону відносно недавно виступали як реципієнти міжнародної допомоги, а нині активно формують власні програми офіційної допомоги розвитку. У цьому контексті, країни регіону, такі як Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Литва, Латвія та Естонія, демонструють важливі інновації, що стосуються прозорості, ефективності та спрямованості допомоги. Вивчення їхніх практик відкриває нові перспективи для адаптації та вдосконалення підходів до міжнародної допомоги розвитку в інших державах, зокрема в Україні.

З урахуванням цього, країни Центральної та Східної Європи демонструють унікальний підхід до регулювання офіційної допомоги розвитку, поєднуючи у собі досвід донорів і реципієнтів допомоги. Такий перехід від одержувачів до надавачів міжнародної допомоги створив підґрунтя для формування сучасного, комплексного законодавчого регулювання офіційної допомоги розвитку. Законодавчі акти в цій сфері є не лише інструментом реалізації міжнародних зобов’язань, але й відображенням стратегічних пріоритетів розвитку та партнерства.

В цілому, міжнародна офіційна допомога розвитку займає одне з пріоритетних місць у політиці міжнародного сприяння розвитку [23, с. 101]. Проте, протягом останнього десятиліття дослідження щодо зв'язку між офіційною допомогою розвитку та економічним зростанням характеризується певною неоднозначністю [24, с. 1].

Україна, як держава, яка наразі перебуває в процесі європейської інтеграції та зміцнення своєї позиції на міжнародній арені, може отримати значну користь від досвіду країн Центральної та Східної Європи. Підтримка міжнародних партнерів у вигляді офіційної допомоги розвитку відіграє важливу роль у зміцненні державного управління, модернізації інфраструктури та посиленні соціально-економічного розвитку. Водночас удосконалення національної законодавчої бази у сфері міжнародної допомоги є ключовою умовою для підвищення ефективності використання таких ресурсів і забезпечення відповідності міжнародним стандартам.

Метою даного дослідження є аналіз законодавчих ініціатив країн Центральної та Східної Європи в контексті регулювання офіційної допомоги розвитку. Акцент зроблено на виявленні найкращих практик, викликів і можливостей, які можуть бути корисними для розробки сучасної законодавчої бази України у сфері офіційної допомоги розвитку. У дослідженні використовуються порівняльні методи аналізу, документальні джерела, а також досвід реалізації конкретних програм допомоги. Особливу увагу приділено стратегічним документам, нормативно-правовим актам, а також інституційним підходам, що регулюють питання офіційної допомоги розвитку у регіоні.

Це дослідження також спрямоване на заповнення існуючої прогалини серед наукових доробків, оскільки більшість наукових праць акцентують увагу на практиках традиційних донорів (країн Західної Європи чи Північної Америки). Досвід Центральної та Східної Європи залишається менш дослідженим, попри його значущість для країн з перехідною економікою. Аналіз такого досвіду дозволяє сформулювати практичні рекомендації, які сприятимуть вдосконаленню національної системи офіційної допомоги розвитку в Україні, її

інтеграції в європейський контекст і посиленню ролі як донора міжнародної допомоги.

Співвідношення категорій «офіційна допомога розвитку» та «міжнародна технічна допомога».

Аналіз співвідношення категорій «офіційна допомога розвитку» та «міжнародна технічна допомога» є важливим для розуміння структури міжнародної підтримки розвитку, оскільки є важливим механізмом забезпечення розвитку держав, що розвиваються, а також постконфліктних країн і держав, які стикаються з економічними чи соціальними викликами. Дуже часто дані категорії («офіційна допомога розвитку» та «міжнародна технічна допомога») ототожнюються, проте слід наголосити, що насамперед вони є взаємопов'язаними, проте мають відмінні цілі, форми реалізації та масштаби впливу.

Аналізуючи наявні визначення категорій «офіційна допомога розвитку» та «міжнародна технічна допомога», слід звернути увагу й зупинитись на наступних. Офіційну допомогу розвитку слід розглядати як державну допомогу країнам, що розвиваються, спрямовану на сприяння економічного розвитку і добробуту країн-реципієнтів. Визначено, що така допомога може надаватися двосторонньо – від донора до реципієнта – або може бути спрямована через багатосторонні інституції (агентства) розвитку, зокрема такі як Організація Об'єднаних Націй або Світовий банк [25]. З урахуванням даного визначення, зазначаємо, що офіційна допомога розвитку може охоплювати всі форми фінансової, технічної та гуманітарної допомоги, які надаються розвиненими країнами або міжнародними організаціями задля підтримки сталого соціально-економічного розвитку країн із рівнем доходів, який є нижчим.

Досліджуючи категорію «міжнародна технічна допомога», звертаємо увагу на визначення, закріплене у Постанові Кабінету Міністрів України «Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги». Відповідно до неї, під категорією «міжнародна технічна допомога» слід розуміти фінансові та інші ресурси та послуги, що відповідно до

міжнародних договорів України, надаються донорами на безоплатній та безповоротній основі з метою підтримки України [26]. Вона може залучатись у вигляді :

- будь-якого майна, необхідного для забезпечення виконання завдань проєктів (програм), яке ввозиться або набувається в Україні;
- робіт і послуг;
- прав інтелектуальної власності;
- фінансових ресурсів (грантів) у національній чи іноземній валюті;
- інших ресурсів, не заборонених законодавством, у тому числі стипендій [27].

З урахуванням цього, міжнародна технічна допомога спрямована на передачу знань, технологій, обладнання, навчання персоналу або консультації, а основну її мету вбачаємо в підвищенні інституційної спроможності та технічної компетенції країни-реципієнта.

Виходячи із наданих визначень, можна чітко сформулювати цілі офіційної допомоги розвитку та міжнародної технічної допомоги, що також є важливими в контексті співвідношення даних категорій. Офіційна допомога розвитку орієнтована на широкі цілі, зокрема – це зменшення та подолання бідності, покращення системи охорони здоров'я, освіти, інфраструктури, зміцнення демократії та сталий розвиток в цілому, тобто, сприяння комплексному розвитку. У свою чергу, міжнародна технічна допомога має конкретні технічні або спеціалізовані цілі – впровадження нових технологій, удосконалення державного управління або розбудова інституцій.

З урахуванням зазначеного вище, на нашу думку, категорія «офіційна допомога розвитку» (далі – ОДР) є більш ширшою категорією, аніж «міжнародна допомога розвитку» (далі – МТД), оскільки перша охоплює фінансову, гуманітарну та технічну допомогу, а друга категорія зконцентрована на наданні технічної підтримки, передачі знань та розвитку інституційної спроможності та професійного рівня кадрового складу у країнах-реципієнтах.

Важливим аспектом дослідження є принципи регулювання ОДР й МТД на міжнародному рівні. Зокрема, проаналізувавши нормативні акти (Паризьку

декларацію [28], Резолюцію про Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 р. [29], Пусанський план партнерства [30] авторським колективом запропоновано до принципів регулювання ОДР на міжнародному рівні відносити наступні :

- принцип цільової спрямованості на боротьбу із бідністю та сталий розвиток (ОДР повинна бути спрямована на підтримку найбільш уразливих країн і населення з метою подолання бідності, зменшення нерівності та сприяння досягненню цілей сталого розвитку);

- принцип партнерства (тісна співпраця між країнами-донорами і країнами-реципієнтами. Програми допомоги розробляються на основі національних стратегій розвитку країн-реципієнтів, враховуючи їхні потреби та пріоритети);

- принцип прозорості та підзвітності (країни-донори та реципієнти повинні забезпечувати прозорість процесів надання та використання допомоги. Оскільки регулярний моніторинг, звітність та незалежна оцінка програм ОДР сприяють підвищенню довіри до механізмів допомоги);

- принцип ефективності та результативності (допомога повинна використовуватися раціонально, зосереджуючись на досягненні конкретних результатів, враховуючи узгодження, гармонізацію, управління результатами, взаємну підзвітність та орієнтацію на досягненні ефекту);

- принцип узгодження з національними пріоритетами (ОДР має відповідати національним програмам і стратегіям розвитку країн-реципієнтів з метою уникнення дублювання зусиль і забезпечення максимального позитивного впливу на місцеву економіку та соціальні процеси);

- принцип гендерної рівності та інклюзивності (особливий акцент у програмах ОДР робиться на забезпеченні рівності прав жінок і чоловіків, а також на інтеграції маргіналізованих груп у процес розвитку);

- принцип уникнення боргових ризиків (надання допомоги у формі пільгових кредитів повинно враховувати можливості країн-реципієнтів щодо погашення боргу);

- принцип стійкості і довгострокового впливу (програми ОДР мають бути спрямовані на створення умов для самостійного розвитку країн-реципієнтів, з акцентом на екологічну, соціальну та економічну сталість) й

- принцип захисту прав людини (допомога повинна відповідати міжнародним стандартам прав людини, сприяти демократії, верховенству права та зміцненню громадянського суспільства).

У свою чергу, звертаючись також і до доктринальних джерел [31, с. 64; 32, с. 41], принципи регулювання МТД можна представити наступним чином :

- принцип узгодження (залучення МТД відбувається на основі узгодженості між країною-реципієнтом і країною-донором, які надалі співпрацюють як партнери під час реалізації проєкту, об'єднуючи зусилля для досягнення спільної мети);

- принцип законодавчої визначеності (взаємовідносини між донором і реципієнтом базуються на чітко визначених та ратифікованих правилах, які формують основу для ефективної системи координації та управління МТД);

- принцип причетності (стратегічні плани розвитку сфери МТД з боку донора повинні відповідати національним стратегічним планам розвитку країни-реципієнта, що сприятиме більш ефективному плануванню та раціональному розподілу бюджету);

- принцип передбачуваності (спільна обізнаність про політичні процеси в країні-донора та країні-реципієнта є важливою, оскільки розуміння політичних і економічних обставин обох сторін дозволяє ефективно планувати перспективи реалізації проєктів МТД на належному рівні);

- принцип відповідальності (відповідальність за ефективність використання МТД має бути спільною зі зміною акценту на відповідальність країн-донорів перед своїми урядами, громадянами, міжнародною спільнотою та країнами-реципієнтами, що закладено в основах моніторингу МТД та реалізації цілей сталого розвитку).

Принципи регулювання як ОДР, так і МТД на міжнародному рівні свідчить про інтеграцію цілей сталого розвитку, прозорості, партнерства та ефективності

в практики управління міжнародною допомогою. На нашу думку, зазначені вище принципи взаємодоповнюють одне одного, формуючи цілісний підхід до управління міжнародною допомогою. Узгодженість стратегій, прозорість, підзвітність і орієнтація на довгострокові результати сприяють реалізації спільних міжнародних цілей сталого розвитку. Водночас важливою залишається адаптація цих принципів до конкретних умов і викликів країн-реципієнтів, щоб забезпечити максимальний позитивний вплив.

Вважаємо, що категорія «офіційна допомога розвитку» включає «міжнародну допомогу розвитку» як один із компонентів. Проте, їхні сфери застосування можуть не співпадати. ОДР часто охоплює фінансування інфраструктурних проєктів та інвестицій у значні економічні сектори, тоді як МТД зосереджена на «м'яких» компонентах розвитку – освіті, інституційному зміцненні та адаптації управлінських підходів. У той час як ОДР може впливати на макроекономічний рівень, МТД робить наголос на локальній ефективності та довгостроковому впливі через людський капітал. ОДР та МТД є взаємодоповнювальними інструментами міжнародної допомоги. Їхня ефективна інтеграція дозволяє країнам-реципієнтам отримувати не лише матеріальні ресурси, але й експертну підтримку, що сприяє сталому розвитку та зниженню залежності від зовнішньої допомоги в майбутньому.

Загальні аспекти правового регулювання офіційної допомоги розвитку у країнах Центральної та Східної Європи.

Важливий напрямок використання міжнародного державного фінансування, зокрема ОДР, полягає в заохоченні мобілізації додаткових ресурсів з інших джерел, як державних, так і приватних [29]. Країни Центральної та Східної Європи відіграють дедалі важливішу роль у системі міжнародної допомоги розвитку, діючи як реципієнти у 1990-х роках і поступово перетворюючись на донорів після вступу до Європейського Союзу. Правове регулювання ОДР у цих країнах формується під впливом міжнародних зобов'язань, регіональних ініціатив та національних правових актів,

спрямованих на забезпечення ефективності, прозорості та відповідності міжнародним стандартам.

Констатуємо, що правове регулювання ОДР у країнах Центральної та Східної Європи значною мірою базується на міжнародних нормативних документах, які були нами вже згадані. Зокрема :

– Паризька декларація про ефективність допомоги (2005) [28], яка є ключовим документом, ухваленим міжнародною спільнотою з метою покращення ефективності ОДР. Дана Декларація визначила п'ять основних принципів, які спрямовані на підвищення ефективності міжнародної допомоги, покращення її результативності та посилення партнерства між країнами-донорами та країнами-реципієнтами. Зокрема основними принципами ефективної допомоги були визначені наступні :

(1) принцип володіння (ownership), який полягає в тому, що країни-реципієнти мають брати на себе відповідальність за власні стратегії розвитку, визначати пріоритети та впроваджувати політики, які відповідають їхнім потребам. У свою чергу, донори повинні підтримувати ці національні стратегії, а не нав'язувати власні пріоритети;

(2) принцип узгодження (alignment) регламентує питання того, допомога повинна бути узгоджена з національними стратегіями розвитку країн-реципієнтів. Донори мають спрямовувати ресурси через національні системи країн-реципієнтів (наприклад, бюджети, державні інститути) для посилення їхньої спроможності. Він є тісно взаємопов'язаним та впливає із попереднього принципу;

(3) принцип гармонізації (harmonisation) відповідно до якого донори повинні координувати свої дії, уникати дублювання зусиль і розробляти спільні підходи до надання допомоги. У даному випадку посилюється значення спільного планування, моніторингу та звітності для зменшення адміністративного навантаження на країни-реципієнти;

(4) принцип управління на основі результатів (managing for results) означає, необхідність орієнтованості допомоги на досягнення конкретних результатів у

розвитку та встановлення механізмів моніторингу для оцінки прогресу. Донори і реципієнти мають спільно використовувати інформацію про результати для підвищення ефективності програм;

(5) принцип взаємної підзвітності або ж взаємної відповідальності (mutual accountability), що полягає у тому, що країни-реципієнти та донори повинні бути підзвітними як перед власними громадянами, так і один перед одним щодо ефективності використання допомоги. Також передбачено регулярний моніторинг виконання зобов'язань, взятих обома сторонами [28].

В цілому, Паризька декларація стимулювала реформи в країнах-реципієнтах, спрямовані на зміцнення їхніх управлінських систем – донори почали активно співпрацювати через спільні платформи, ініціативи та фонди й посилення механізмів моніторингу, оцінки та прозорості використання ресурсів.

Наступним міжнародним документом, який ми зазначали, щодо правового регулювання ОДР у країнах Центральної та Східної Європи є Пусанський план партнерства [30], що наголошує на взаємній підзвітності та інклюзивності. Певним чином, цей документ став логічним продовженням Паризької декларації, розширивши рамки ОДР, включивши нових учасників та інноваційні підходи до співпраці. Зокрема, Пусанський план визнав важливу роль країн, що розвиваються, як нових донорів (Індія, Бразилія), а також визнання важливості «Південь-Південь» співробітництва (модель міжнародного співробітництва між країнами Глобального Півдня, яка спрямована на обмін знаннями, ресурсами, технологіями та досвідом для досягнення сталого розвитку, що ґрунтується на принципах рівноправності, взаємної вигоди та солідарності. Вона відкриває перед країнами з перехідною економікою чи економікою, яка розвивається, реальні можливості для поступового економічного зростання [33]). Уперше було підкреслено роль бізнесу у фінансуванні та реалізації програм розвитку, а допомога спрямовується не лише на підтримку окремих країн, а й на вирішення глобальних викликів, таких як зміна клімату та боротьба з пандеміями. Пусанський план партнерства [30] визнає, що універсальні підходи не завжди працюють, і підкреслює важливість адаптації допомоги до місцевих умов, у

зв'язку із чим – наголошується на необхідності більш інклюзивного, прозорого і результативного партнерства між усіма зацікавленими сторонами.

Вже згаданий вище Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року [29] визначив стратегічні цілі та орієнтири для надання допомоги й включає 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР) та 169 завдань, спрямованих на подолання бідності, збереження планети та забезпечення миру й процвітання для всіх. Зокрема, ЦСР стосуються всіх країн, незалежно від рівня їх розвитку, а Порядок денний охоплює економічні, соціальні та екологічні аспекти розвитку.

Країни Центральної та Східної які є членами Європейського Союзу, зобов'язані дотримуватися Спільної політики розвитку або ж Політики співпраці з метою розвитку (Development cooperation policy), що базується на фундаментальних принципах, викладених у європейських договорах [34]. Зокрема :

– Договір про функціонування Європейського Союзу [35], який визначає цілі та пріоритети політики розвитку, а його головна мета – скорочення та, в довгостроковій перспективі, викорінення бідності. Даний Договір сприяє сталому розвитку в усіх його вимірах – соціальному, екологічному, економічному та політичному;

– Європейський консенсус щодо розвитку [36], що акцентує увагу на ролі Європейського Союзу як провідного донора у світі й визначає спільну стратегію Європейського Союзу та його держав-членів у сфері міжнародної допомоги розвитку.

З урахуванням цього, членство в Європейському Союзі означає інтеграцію спільних цілей та стандартів у національні правові рамки країн Центральної та Східної Європи. Такі стандарти включають дотримання принципів прозорості, ефективності та спрямованості на довгостроковий сталий розвиток. Країни Центральної та Східної Європи, такі як Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, активно імплементують зазначені принципи в національне законодавство (про яке буде йти мова далі).

Хоча зазначені країни мають спільні підходи до регулювання ОДР, їхні правові системи демонструють низку особливостей. Зокрема, сюди пропонуємо віднести :

- пріоритетність географічних регіонів. Більшість країн Центральної та Східної Європи спрямовують допомогу до країн Східного партнерства (Україна, Грузія, Молдова тощо). На нашу думку, це пов'язано з історичними, політичними, економічними та географічними факторами, які формують їхні стратегії [37];

- секторний фокус. Здебільшого допомога зосереджена на освіті, управлінні, енергетичній ефективності та розвитку громадянського суспільства. Зокрема, Timofejevs Henriksson [37] зазначив, що у рамках європейських програм, таких як Erasmus+, країни Центральної та Східної Європи активно інвестують у розвиток освіти та обмін знаннями, особливо в сусідніх країнах, що сприяє інтеграції молоді до європейського ринку праці та підтримує демократичні процеси через освітні проєкти. Janulewicz [38] у своїй роботі наголосив, що значна частина допомоги спрямована на поліпшення державного управління, що включає технічну допомогу, модернізацію адміністративних структур і боротьбу з корупцією. Такі ініціативи допомагають зміцнити демократичні інститути в сусідніх країнах;

- інституційні механізми. Дана особливість в правовому регулюванні ОДР у країнах Центральної та Східної Європи полягає в тому, що відповідальність за координацію ОДР покладена на міністерства закордонних справ (Польща, Чехія, Угорщина) або спеціалізовані агентства (агенції) (Словаччина, Чехія). Таким чином, відповідальність за реалізацію ОДР розподіляється між урядовими органами. Міністерства закордонних справ провадять координаційну діяльність щодо співпраці з міжнародними донорами, а спеціалізовані агентства чи агенції створені для адміністрування проєктів ОДР (наприклад, Czech Development Agency (CZDA), яка працює під егідою Міністерства закордонних справ Чеської Республіки і відповідає за оперативне виконання проєктів).

З урахуванням зазначеного вище, правове регулювання ОДР у країнах Центральної та Східної Європи базується на міжнародних зобов'язаннях, узгоджених із політикою Європейського Союзу, у той же час враховуючи національні пріоритети та особливості.

У свою чергу, слід наголосити на тому, що країни Центральної та Східної Європи в контексті правового регулювання ОДР стикаються з рядом викликів, які впливають на ефективність їх допомоги. Зокрема, це:

(1) недостатнє фінансування або ж обмеженість фінансових ресурсів. ООН має на меті країни витратити 0,7% свого валового національного доходу (ВНД) на ОДР [39]. Багато країн не досягають рекомендованого рівня витрат на ОДР у розмірі 0,7% ВНД. Аналізуючи країни Центральної та Східної Європи, зазначаємо, що вони мають менші бюджети ОДР порівняно з традиційними донорами;

(2) слабка координація, яка полягає у нестачі узгодженості між національними політиками та міжнародними зобов'язаннями. Тобто, часто країни Центральної та Східної Європи стикаються з дилемою – виконувати міжнародні зобов'язання чи задовольняти внутрішні політичні пріоритети, що, у свою чергу, створює напругу в процесі розподілу ресурсів і стратегічного планування ОДР [40]. Це ускладнює реалізацію спільних ініціатив та призводить до дублювання функцій;

(3) труднощі у впровадженні принципів ефективності допомоги. Відповідно до принципів Паризької декларації, країни-донори повинні забезпечувати прозорість, підзвітність і довгострокову співпрацю з країнами-партнерами. Для країн Центральної та Східної Європи це залишається викликом через брак досвіду і технічної спроможності [37].

Таким чином, правове регулювання ОДР у країнах Центральної та Східної Європи має глибокий зв'язок із міжнародними нормами та регіональними ініціативами. Попри успіхи в адаптації міжнародних принципів, країни Центральної та Східної Європи потребують подальшого вдосконалення законодавства, зміцнення інституційної бази та посилення фінансових

зобов'язань, щоб забезпечити ефективне виконання ЦСР у глобальному контексті й успішно розвивати ОДР у регіоні. Все це пояснюється тим, що країни Центральної та Східної Європи перебувають на перехідному етапі від реципієнтів до донорів ОДР.

Законодавчі акти Литви, Латвії та Естонії у сфері регулювання офіційної допомоги розвитку.

Литва, Латвія та Естонія є невеликими державами Балтії, які за останні два десятиліття трансформувалися з реципієнтів міжнародної допомоги в активних донорів у системі ОДР. Усі країни Балтії є членами ключових багатосторонніх інституцій розвитку, а також створили свої двосторонні програми розвитку. Зараз вони допомагають і діляться своїм досвідом переходу з країнами на південь і схід [41]. Законодавче регулювання в цих країнах відіграє важливу роль у забезпеченні відповідності їхніх дій міжнародним стандартам, зокрема політиці розвитку Європейського Союзу.

Зокрема, аналізуючи діяльність й правове регулювання ОДР у Литві, увагу звертаємо на Закон про співпрацю з метою розвитку та гуманітарної допомоги [42]. Цей закон вперше врегулював цілі політики співробітництва в розвитку Литви, реалізацію, координацію та фінансування, а також способи надання гуманітарної допомоги на державному рівні. У 2020 році були прийняті зміни до закону, які визначили принципи роботи новоствореного Фонду сприяння розвитку та гуманітарної допомоги (стаття 13). У 2023 році 99 членів Сейму (ніхто не був проти і не утримався) проголосували за поправку до Закону про співпрацю з метою розвитку та гуманітарної допомоги, згідно якої Литва накладатиме штрафи за недотримання міжнародних санкцій, а отримані кошти перераховуватиме до Фонду співробітництва для відновлення України. Ця зміна у законодавстві чинна діятиме до січня 2034 року [43].

Згаданий Закон встановлює основні принципи, механізми та цілі міжнародного співробітництва, спрямованого на сприяння сталому розвитку, демократичним реформам та забезпеченню прав людини в країнах-партнерах. Метою Закону про співпрацю з метою розвитку та гуманітарної допомоги є

сприяння сталому розвитку в країнах, що розвиваються; надання гуманітарної допомоги у випадках надзвичайних ситуацій й зміцнення міжнародного співробітництва через активну участь Литви в реалізації міжнародних програм. У свою чергу, були визначені пріоритетні напрями Литви щодо ОДР, зокрема: (1) сприяння розвитку демократичних інституцій; (2) підтримка реформ у сферах прав людини, верховенства права, освіти та охорони здоров'я; (3) розвиток економічного потенціалу через інвестиції в інфраструктуру та людський капітал й (4) допомога країнам східного партнерства (Україна, Молдова, Грузія тощо).

У 2021 році були схвалені Стратегічні напрями співробітництва розвитку Литви на 2022-2025 роки, щоб забезпечити планування та управління більш узгодженою, раціональною та сталою політикою співпраці розвитку [45]. Стратегічні напрямки оцінюють контекст політики співробітництва з розвитку, потреби країн-партнерів, окреслюють тематичні та географічні пріоритети, стратегічні цілі та завдання, інструменти фінансування заходів із співробітництва з розвитку та залучають учасників до архітектури співробітництва з розвитку.

Щодо фінансових аспектів, то основним джерелом фінансування ОДР є кошти, виділені із державного бюджету Литви. Щорічні асигнування визначаються відповідно до Закону про державний бюджет й Пріоритетів міжнародної політики, визначених урядом та Міністерством закордонних справ. Розмір коштів залежить від економічних можливостей держави та зобов'язань у межах Європейського Союзу і Організації економічного співробітництва та розвитку, й бюджетні кошти використовуються для підтримки проєктів у пріоритетних країнах та для виконання зобов'язань Литви в міжнародних організаціях. Також існує можливість залучення коштів із фондів Європейського Союзу та інших міжнародних організацій, що надає можливість залучати додаткове фінансування, що дозволяє значно розширити масштаби проєктів й можливість використання спільних європейських програм для реалізації цілей сталого розвитку.

Аналізуючи інституційну структуру, зазначаємо, що Міністерство закордонних справ Литви координує всі програми ОДР. Зокрема, Комісія з розвитку співробітництва та надання гуманітарної допомоги [44] (створена у 2014 р.) реалізує діяльність з розвитку та організовує надання гуманітарної допомоги. Литва надає багатосторонню допомогу розвитку шляхом обов'язкових і добровільних внесків і внесків до Європейського фонду розвитку, інших фондів співпраці в галузі розвитку та міжнародних організацій, а також гуманітарну допомогу країнам, які постраждали від стихійних лих і конфліктів. У країні функціонує Агентство міжнародного розвитку LTAID, що виконує адміністративні функції й створений Литвою для реалізації політики ОДР та сприяння гуманітарній допомозі. Воно функціонує під егідою Міністерства закордонних справ Литви та виконує роль ключового операційного інструменту в міжнародному співробітництві.

З урахуванням зазначеного вище, Закон про співпрацю з метою розвитку та гуманітарної допомоги став важливим етапом у формуванні Литви як активного гравця на міжнародній арені в сфері допомоги розвитку й дозволив їй інтегруватися в європейську та глобальну систему надання ОДР, підвищивши її репутацію в міжнародному співтоваристві. Завдяки цьому Закону країна зосередила свої ресурси на підтримці стратегічно важливих для ЄС регіонів, таких як Східне партнерство.

Наступною країною, на якій хотілося б зупинитися – Латвія. Після вступу до Європейського Союзу у 2004 році Латвія стала країною-донором, а не бенефіціаром, і виконує свої міжнародні зобов'язання щодо сприяння глобальному розвитку та надання підтримки країнам, що розвиваються. Латвія зобов'язується продовжувати збільшувати ОДР щонайменше до 0,23 % від свого ВВП протягом періоду з 2021 по 2027 роки.

У Керівних принципах політики співробітництва в галузі розвитку на 2021–2027 роки [46] Латвія підтверджує свою відданість сприянню сталому та демократичному розвитку як у глобальному масштабі, так і в країнах-партнерах. Основна мета цієї політики – сприяти вирішенню глобальних викликів через

зміцнення партнерства та міжсекторальної співпраці. Латвія підкреслює важливість залучення різних учасників до процесу розвитку, визнаючи значущість кожної із зацікавлених сторін, таких як:

- органи державного управління;
- місцеві органи влади;
- громадянське суспільство;
- академічні установи;
- приватний сектор;
- експерти з різних галузей.

Згідно з Керівними принципами [46], географічними пріоритетами розвитку співпраці Латвії є країни Східного партнерства ЄС (зокрема, Грузія, Молдова, Україна) та країни Центральної Азії (зокрема, Киргизстан, Таджикистан і Узбекистан). Зі збільшенням фінансування політики співробітництва Латвія також планує розширити свою діяльність на інші регіони, зокрема на країни Африки. Такий підхід спрямований на підтримку найменш розвинених країн, що відповідає міжнародним зобов'язанням Латвії та її внеску у вирішення глобальних суспільних проблем.

У Латвії також діє Закон про міжнародну допомогу (*Starptautiskās palīdzības likums*) [47], який визначає «співробітництво для розвитку» як надання допомоги менш розвиненим країнам з метою сприяння довгостроковому соціальному та економічному розвитку цих країн та їх суспільства; «проект співробітництва з розвитку» як некомерційну діяльність або комплекс заходів із визначеними результатами реалізації, виконавцями та строком виконання. Метою зазначеного Закону є забезпечення ефективного та прозорого планування та реалізації міжнародної допомоги, що надається Латвією, з метою дотримання принципів Комітету сприяння розвитку ООН, Європейського Союзу, Організації Північноатлантичного договору (НАТО), Організації з безпеки та співробітництва в Європі та Організації економічного співробітництва та розвитку для вдосконалення практики реалізації міжнародної допомоги. Це має забезпечити та надати високоякісну та ефективну міжнародну допомогу країнам-

реципієнтам, а також розвивати навички виконавців латвійських проєктів співробітництва в галузі розвитку та сприяти їх участі як постачальників іноземної міжнародної допомоги у фінансованих проєктах співробітництва в галузі розвитку. Закон підкреслює важливість сприяння демократичному розвитку, правам людини, соціально-економічному зростанню та сталому розвитку у країнах-партнерах.

Координацію ОДР забезпечує Міністерство закордонних справ Латвії, а також функціонує Латвійське агентство розвитку співробітництва під керівництвом Міністерства закордонних справ. Його головним завданням сприяння участі виконавців латвійських проєктів співробітництва розвитку в проєктах, що фінансуються іноземними міжнародними донорами.

Щодо фінансування ОДР у Латвії, то значна частина коштів виділяється з національного бюджету Латвії, а також активно залучається фінансова підтримка від ЄС, включаючи гранти та програми співфінансування. Слід також зазначити, що латвійське законодавство передбачає регулярну оцінку використання ресурсів і звітування перед урядом та громадськістю. Таким чином, законодавство Латвії у сфері ОДР спрямоване на забезпечення прозорості, ефективності та сприяння сталому розвитку в країнах-партнерах. Його основними акцентами є підтримка демократії, сталого економічного зростання та міжсекторальної співпраці, що відповідає міжнародним стандартам і ЦСР.

Аналізуючи Естонію як активного учасника глобальних ініціатив розвитку, слід наголосити, що вона має чітко визначену правову основу для регулювання своєї політики ОДР. Законодавство Естонії спрямоване на зміцнення демократичних інститутів, підтримку сталого розвитку та сприяння міжнародній стабільності. Естонська співпраця в галузі розвитку включає передачу допомоги та ноу-хау країнам, що розвиваються. Політика співробітництва Естонії у сфері розвитку базується на погоджених на міжнародному рівні цілях сталого розвитку та пріоритетах міжнародного

партнерства Європейського Союзу. Розвиток політики співпраці розвитку Естонії базується на потребах географічно визначених цільових країн.

Пріоритетні напрями співпраці розвитку Естонії визначені :

- розвиток демократії, верховенства права та практики належного управління, включаючи розширення можливостей громадянського суспільства;
- підтримка економічного розвитку;
- сприяння якісній освіті;
- підвищення обізнаності естонської громадськості про виклики світового розвитку;
- горизонтальними пріоритетами є екологічно сталий розвиток, гендерна рівність і широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій і прийняття рішень електронного урядування [48].

Основне джерело фінансування ОДР в Естонії – кошти із державного бюджету. Щодо інституційної структури, то головним органом управління ОДР є Міністерство закордонних справ Естонії. Естонський центр міжнародного розвитку співробітництва (ESTDEV) відповідає за реалізацію конкретних програм і контроль за їх виконанням і є державним фондом, який реалізує цілі міжнародного розвитку співробітництва Уряду Республіки. ESTDEV зосереджується на проєктах, де Естонія має багаторічний практичний досвід, яким може поділитися. Роль ESTDEV полягає в тому, щоб надихати естонські країни-партнери на встановлення цілей і пошук інноваційних рішень для виконання своїх планів розвитку, які були б ефективними та включали б усі соціальні групи. Зокрема, Естонія є лідером у сфері цифрового розвитку, тому основний акцент її програм ОДР робиться на діджиталізації державного управління в країнах Азії та Африки.

Естонія демонструє інноваційний підхід до офіційної допомоги розвитку, роблячи акцент на цифрових технологіях, кібербезпеці та сталому розвитку. Її законодавча база забезпечує прозорість і ефективність реалізації програм, а чіткі пріоритети дозволяють сприяти значущим змінам у країнах-партнерах.

Таким чином, проаналізувавши країни Балтії, робимо висновок, що спільними аспектами у правовому регулюванні ОДР є спрямованість на підтримку Східного партнерства (усі три країни активно підтримують сусідні держави, зокрема Україну, Молдову та Грузію); законодавчі акти гармонізовані з правовими нормами ЄС, що забезпечує ефективну участь у спільних програмах розвитку; національні закони передбачають обов'язкову звітність і моніторинг усіх програм ОДР й особлива увага приділена цифровим рішенням і сучасним технологіям у реалізації програм допомоги.

Литва, Латвія та Естонія демонструють ефективні моделі правового регулювання ОДР, що базуються на міжнародних стандартах та адаптовані до національних пріоритетів. Високий рівень прозорості, акцент на інноваціях і підтримка демократії забезпечують вагомий внесок цих країн у досягнення глобальних цілей сталого розвитку.

Особливості регулювання офіційної допомоги розвитку у країнах Вишеградської групи.

Вишеградська група, Вишеградська четвірка, V4 або ж Європейський квартет об'єднує Польщу, Чехію, Словаччину та Угорщину, які стали ключовими донорами у системі офіційної допомоги розвитку після їх вступу до Європейського Союзу [49]. Як члени ЄС, країни V4 зобов'язані дотримуватися європейської політики розвитку, водночас адаптуючи міжнародні стандарти до національних правових систем. Ці країни зосереджені на підтримці сусідніх держав, зокрема регіону Східного партнерства, Африки та Балкан.

Аналізуючи правове регулювання ОДР у Польщі, то слід виокремити Закон про співпрацю у галузі розвитку (Ustawa o współpracy rozwojowej) [50]. Він визначає правові основи надання Польщею міжнародної допомоги, окреслює механізми фінансування, моніторингу та оцінки ефективності. Визначено, що співробітництво в галузі розвитку означає всі види діяльності, що здійснюються органами державного управління з метою надання країнам, що розвиваються, відповідно до принципу міжнародної солідарності:

- (1) допомоги розвитку, що складається, зокрема, з:

а) сприяння та підтримки розвитку демократії та громадянського суспільства, включаючи розвиток парламентаризму, принципів належного управління та поваги до прав людини,

б) підтримки їх сталого соціально-економічного розвитку, вжиття заходів, спрямованих на зменшення бідності та покращення здоров'я населення та підвищення рівня освіти та професійної кваліфікації населення;

(2) гуманітарної допомоги, зокрема надання допомоги, догляду та захисту населенню, яке постраждало внаслідок збройних конфліктів, стихійних лих чи інших гуманітарних криз, спричинених природою чи людиною.

Принципами політики ОДР Польщі є: (1) солідарність (Польща наголошує на моральній відповідальності перед країнами, які потребують допомоги, зокрема у боротьбі з бідністю, нерівністю та викликами кліматичних змін); (2) демократичні цінності (підтримка демократичних реформ і розбудова правової держави в країнах-партнерах); (3) ефективність (забезпечення прозорості, моніторингу та оцінки результатів допомоги) й (4) глобальне партнерство (взаємодія з іншими донорами, міжнародними організаціями, приватним сектором і громадянським суспільством).

Міністерство закордонних справ Польщі є відповідальним за координацію та реалізацію політики ОДР, включаючи планування, моніторинг і оцінку програм. Польська агенція міжнародного співробітництва та розвитку (Polska Romos) є основним виконавчим органом, що реалізує проекти та програми ОДР у країнах-партнерах.

Чеська Республіка активно бере участь у глобальних ініціативах зі сталого розвитку через реалізацію ОДР. Її підходи регулюються законодавчими актами та стратегічними документами, які визначають географічні й тематичні пріоритети допомоги, забезпечуючи ефективність і прозорість реалізації програм.

Основний законодавчий акт Чехії – «Закон про іноземне співробітництво та гуманітарну допомогу, що надається за кордоном, та про внесення змін до відповідних законів» (Zákon o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci

poskytované do zahraničí a o změně souvisejících zákonů) [51]. Зовнішнє співробітництво в галузі розвитку здійснюється таким чином, щоб досягти поставлених цілей, зокрема шляхом реалізації програм і проєктів розвитку, направлення експертів, надання державних стипендій для навчання в університетах Чеської Республіки, грошових пожертвувань за кордон, фінансових внесків в іноземні установи, міжнародні організації та інтеграційні групи та шляхом надання пільгових позик і кредитів. Співробітництво в галузі зовнішнього розвитку становить собою сукупність заходів, фінансованих з державного бюджету, метою яких є сприяння усуненню бідності в контексті сталого розвитку, включаючи досягнення Цілей розвитку тисячоліття, до економічного та соціального розвитку, захисту навколишнього середовища, а також підтримки демократії, поваги до прав людини та належного управління в країнах, що розвиваються.

Закон встановлює принципи прозорості, ефективності та відповідності міжнародним зобов'язанням у реалізації програм ОДР. Чеська Республіка зосереджує свою допомогу на країнах, які відповідають її зовнішньополітичним інтересам і потребують підтримки для досягнення сталого розвитку: країни Східного партнерства, Балкани, Африка, Азія.

Щодо тематичних пріоритетів, як нами було уже зазначено, Чехія (1) фінансує стипендіальні програми для студентів із країн-партнерів, а також підтримує реформи у системі освіти; (2) реалізовує програми з розбудови державних інституцій, зміцнення громадянського суспільства; (3) підтримує малий та середній бізнесу; (4) підтримує проєкти з використання відновлюваних джерел енергії.

Міністерство закордонних справ Чехії є головним координатором політики ОДР. У свою чергу, Чеська агенція розвитку (CzechAid) є виконавчим органом, який реалізує проєкти ОДР у країнах-партнерах. Вона співпрацює з міжнародними організаціями, місцевими урядам. Фінансування здійснюється через Міністерство закордонних справ, яке виділяє кошти на проєкти CzechAid,

а також відбувається залучення приватного сектору – внесок бізнесу у вигляді спільного фінансування окремих проєктів.

Основним законодавчим актом Словаччини, який визначає основи політики у сфері ОДР, є Закон щодо розвитку співробітництва (*Zákon o rozvojovej spolupráci a o zmene a doplnení niektorých zákonov*) [52]. Він встановлює основи зовнішньої політики Словаччини у сфері міжнародної співпраці та гуманітарної допомоги, визначає її цілі, принципи, інституційну структуру, механізми фінансування та моніторинг. Метою закону є сприяння сталому розвитку в країнах-партнерах; підтримка демократичних реформ, прав людини та верховенства права; усунення бідності та соціальної нерівності; реагування на гуманітарні кризи та надзвичайні ситуації. Відповідно до даного акту, основними принципами співробітництва у сфері ОДР є (1) прозорість (чіткі механізми звітності та моніторингу використання ресурсів); (2) ефективність (орієнтація на досягнення довгострокових результатів); (3) партнерство (взаємодія з місцевими урядами, міжнародними організаціями та приватним сектором); (4) сталий розвиток (екологічна, соціальна та економічна сталість проєктів).

Міністерство закордонних справ Словаччини відповідальне за стратегічне планування, координацію та моніторинг проєктів, а Словацьке агентство з розвитку міжнародної співпраці (*SlovakAid*) є основним виконавчим органом, який реалізує програми та проєкти. Державний бюджет – основний фінансовий ресурс для ОДР, що виділяється щорічно. Також – це кошти ЄС – використання європейських програм співфінансування й можливість залучення бізнесу до реалізації проєктів через державно-приватне партнерство. Закон встановлює обов’язковий моніторинг використання коштів, регулярний аудит і публікацію звітів.

Щодо Угорщини, то основним законодавчим актом є Закон про міжнародне співробітництво та міжнародну гуманітарну допомогу (2014. évi XC. törvénya nemzetközi fejlesztési együttműködésről és a nemzetközi humanitárius segítségnyújtásról) [53]. Він встановлює основи зовнішньої політики Словаччини

у сфері міжнародної співпраці та гуманітарної допомоги, визначає її цілі, принципи, інституційну структуру, механізми фінансування та моніторинг. Угорщина, незважаючи на обмежені ресурси, зосереджується на ключових напрямках, таких як освіта, сталий розвиток, гуманітарна допомога та підтримка демократії, сприяючи глобальній стабільності та процвітання. Метою зазначеного закону є: сприяння сталому економічному, соціальному та екологічному розвитку країн-партнерів; реагування на гуманітарні кризи, спричинені конфліктами, стихійними лихами або іншими надзвичайними ситуаціями; забезпечення внеску Угорщини у досягнення глобальної стабільності, безпеки та добробуту.

Основне джерело фінансування, що виділяється щорічно для реалізації проектів ОДР – державний бюджет. Угорщина залучає фінансування з європейських програм, таких як NDICI (Інструмент сусідства, розвитку та міжнародного співробітництва – Глобальна Європа). Міністерство закордонних справ і зовнішньої торгівлі Угорщини є основним органом, відповідальним за планування, координацію та моніторинг програм ОДР, який забезпечує зв'язок між Угорщиною та міжнародними організаціями (ЄС, ООН, ОЕСР).

Аналізуючи питання правового регулювання ОДР в країнах V4, слід наголосити, що вони мають нижчий рівень ОДР порівняно з іншими державами ЄС, що становить виклик для виконання міжнародних зобов'язань (0,7% ВВП). Також треба визначити політичну нестабільність або внутрішні зміни в урядах як один із викликів, оскільки можуть впливати на довгострокові програми.

Проте, незважаючи на це, країни Вишеградської групи демонструють високий рівень інтеграції у систему міжнародної допомоги розвитку, забезпечуючи виконання європейських стандартів та пріоритетів. Їхнє законодавство спрямоване на підтримку демократії, сталого розвитку та інституційних реформ у сусідніх державах. Посилення координації та збільшення фінансування програм ОДР сприятиме подальшому підвищенню їхнього впливу на глобальному рівні.

Можливості адаптації кращих практик зарубіжного досвіду для України.

Україна активно залучає міжнародну технічну допомогу і є одним із найбільших реципієнтів ОДР серед країн Східного партнерства. Однак для ефективного використання цієї допомоги необхідно вдосконалити національну систему регулювання та реалізації ОДР. Зарубіжний досвід може стати основою для створення ефективної та прозорої моделі допомоги, що відповідатиме міжнародним стандартам. Зокрема, країни регіону, такі як Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Литва, Латвія та Естонія, демонструють комплексний підхід до реалізації ОДР, що базується на принципах прозорості, партнерства, ефективності та спрямованості на досягнення Цілей сталого розвитку.

Ключові аспекти, які можуть бути адаптовані для України. По-перше, створення цілісного законодавчого акту, який визначатиме мету, принципи та механізми реалізації ОДР із обов'язковим включенням положень щодо прозорості, підзвітності та інтеграції з міжнародними стандартами, зокрема вимогами ЄС та ОЕСР. По-друге, створення спеціалізованого агентства для координації проектів ОДР, подібного до SlovakAid чи CzechAid й посилення ролі Міністерства закордонних справ у стратегічному плануванні та моніторингу політики ОДР. По-третє, закріплення частки ВВП, яка виділяється на ОДР, із зобов'язанням поступового її збільшення до рівня 0,23% ВВП, як це передбачено для нових членів ЄС. Проте, наразі, ми говоримо про Україну як про країну-реципієнта, оскільки воєнний стан накладає відбитки. Також це використання грантів та інструментів співфінансування ЄС для розширення програм розвитку. По-четверте, це розвиток інноваційних програм, таких як цифровізація державного управління, що є успішним напрямом діяльності Естонії. Слід наголосити, що в Україні дана сфера також є однією із найбільш успішних і може слугувати прикладом для багатьох країн. По-п'яте, впровадження регулярного моніторингу ефективності програм ОДР та механізмів звітування перед громадськістю й використання підходів Паризької декларації для забезпечення прозорості та орієнтації на результати.

Робота виконана в рамках проєкту "Засади діяльності правоохоронних органів у сфері контролю за системою залучення і використання МТД: глобалізаційний вимір" (номер державної реєстрації 0124U000635).